

Anna Solak

Akademia Nauk

Stosowanych w Nowym

Sączu

Przyswajanie języka a trauma rozwojowa – wstęp do badań

Streszczenie

Rozwój osobniczy jest niezwykle złożonym i zależnym procesem, warunkowanym przez wiele czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Niektóre z nich mogą poważnie zaburzyć rozwój fizyczny, emocjonalny i poznawczy, w tym także przyswajanie języka. Kluczowe dla rozwoju dziecka są okres prenatalny i pierwsze lata jego życia. Doświadczenie traumy w tak wczesnym etapie kształtowania się i dojrzewania układu nerwowego prowadzi do poważnej dezintegracji zachodzących w mózgu procesów. Badanie rozwoju językowego dzieci dotkniętych traumą rozwojową wydaje się zadaniem niewykonalnym, czy jednak na pewno? Z pewnością działania takie mogą stać się pomocą w uświadamianiu następstw przeżywania traumatycznych doświadczeń przez dzieci, a także pozwoliłyby stworzyć program stymulacji rozwoju poznawczego i językowego dziecka po traumie.

Artykuł stanowi rozważania na temat elementów warunkujących proces rozwoju dziecka, ze szczególnym uwzględnieniem traumy rozwojowej, wywołującej poważne zakłócenia w procesie tworzenia się układu nerwowego, który w znaczącym stopniu odpowiada za rozwój poznawczy oraz językowy dziecka.

Słowa kluczowe: rozwój poznawczy, rozwój mowy, trauma rozwojowa

Language Acquisition and Developmental Trauma – Introduction to Research

Abstract

Individual development is an extremely complex and dependent process conditioned by many internal and external factors. Some of them can seriously impair physical, emotional and cognitive development, including language acquisition. The prenatal period and the first years of a child's life are crucial for a child's development. Experiencing trauma at such an early stage of the formation and maturation of the nervous system leads to a serious disintegration of the processes taking place in the brain. Studying the language development of children affected by developmental trauma seems to be an impossible task, is it? Such operations can certainly help raise awareness of the consequences of children traumatic experiences and would also allow to create a program to stimulate the cognitive and linguistic development of a child after trauma. The article is a reflection on the elements determining the process of child development, with particular emphasis on developmental trauma, which causes serious disruptions in the process of creating the nervous system, which is largely responsible for the child's cognitive and linguistic competences.

Keywords: cognitive development, language development, developmental trauma

Wprowadzenie

Dostrzegane powszechnie prawidłowości w zakresie rozwoju psychofizycznego dzieci są szeroko opisywane, wielokrotnie stają się przedmiotem dyskusji badaczy oraz coraz bardziej świadomych rodziców, którzy często sięgają do opracowań teoretycznych, aby samodzielnie kontrolować rozwój własnych dzieci. Należy już na wstępie przypomnieć, że rozwój ten nie przebiega w próżni, co więcej jest „częściowo zaprogramowany” – co wynika z przynależności gatunkowej i przebiegów procesów biologicznych. W dalszym ciągu nie ma pewności, na ile osiągnęte przez człowieka umiejętności warunkuje przekazany mu materiał genetyczny, a w jakim stopniu wpływają na nie uwarunkowania społeczne, kulturowe. Pewne jest, że na rozwój jednostki oddziałują zarówno czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne (i nie jest to równieź oddziaływanie proste). Prowadzone postępowania diagnostyczno-terapeutyczne w zakresie wspierania rozwoju różnych czynności poznawczych u dzieci pokazują, że działania, które przynoszą pozytywne efekty w terapii jednych pacjentów, niekoniecznie pomagają innym (nawet w przypadku takich samych diagnoz wyjściowych). Tak duże zróżnicowanie przebiegu procesów rozwojowych i czynników, które je warunkują, nie stanęło na przeszkodzie stworzenia wielu pomocnych w diagnozie wytycznych, dzięki którym jesteśmy w stanie rozpoznać, czy dane zachowanie jest normatywne. Równocześnie ciekawość poznawcza i chęć uzyskiwania optymalnych efektów terapeutycznych nakazuje poszukiwać kolejnych okoliczności, które stają na drodze prowadzących terapię specjalistów i rodziców dzieci z różnorodnymi zaburzeniami do osiągnięcia kolejnych umiejętności dających niezależność.

Na tle ogólnego rozwoju dziecka oceniać należy jego rozwój językowy. Choć język i umiejętność posługiwania się nim jest zdolnością daną wyłącznie człowiekowi, to jednak niestety nie każdy może opanować ją bez problemów – a w niektórych przypadkach opanować ją w choćby minimalnym stopniu. Warunkowanie tego procesu określić należy jako zależne (wieloczynnikowe) i złożone (wielopłaszczyznowe). Szczególnie interesujące w tym przypadku okazują się te oddziaływania, których wpływ na rozwój mowy trudno jest poddać obiektywnym badaniom. Mogą one wystąpić na różnych etapach rozwoju człowieka, począwszy od okresu prenatalnego.

Wskazanie większości takich czynników wydaje się zadaniem niewykonalnym. W związku z tym w niniejszym artykule poruszony zostanie temat wybranego z nich, pod którym jednak mogą kryć się różnorodne doświadczenia, na które wystawiony zostaje młody, kształtujący się organizm. Czynnikiem tym jest trauma, powszechnie wiązana z doświadczeniem stresującego wydarzenia. Badania prowadzone w grupach osób dorosłych pokazują, że choć raz w życiu traumatyczne wydarzenia przeżyło ponad 70% badanych (Steuden, Janowski, 2016; por. także: Ogińska-Bulik, Juczyński, 2010). „W szerokim ujęciu traumą można określać wszelkie urazy psychiczne występujące na różnych etapach życia człowieka (kryzysy, konflikty, zagrażające życiu przewlekłe choroby somatyczne i psychiczne), które łączą się z ryzykiem wystąpienia emocjonalnych, poznawczych i społecznych zaburzeń” (Steuden, Janowski, 2016, s. 551). To jednak nie wszystko, według terapeutów traumy samo w sobie wyrażenie jej nie powoduje. „Do jej narodzin przyczynia się powstała wówczas energia,

która nie zostaje całkowicie rozładowana. Nerozładowana część tej energii zostaje uwięziona w systemie nerwowym i może siać spustoszenie w ciele i umyśle” (Levine, Frederick, 2020, s. 27).

Dorosłym trudno jest sobie poradzić z traumatycznymi doświadczeniami. Jak więc wpływają one na nie w pełni ukształtowany dziecięcy układ nerwowy? Dezyntegracja zachodzących w mózgu procesów spowodowana traumą rzutuje na dalszy rozwój fizyczny, emocjonalny i poznawczy dziecka, w tym także na jego rozwój językowy. Na tle całościowego rozwoju dziecka warto się więc przyjrzeć procesowi nabywania mowy i języka w przypadkach traumy rozwojowej.

1. Wczesne etapy przyswajania mowy na tle warunkowania rozwoju osobniczego

W założeniach dotyczących wieloczynnikowego podłoża rozwoju procesów poznawczych, warunkujących nabywanie mowy i języka, podkreśla się istotną rolę czynników społeczno-środowiskowych (nie tylko biologicznych). Język jako zdolność niewyzolowana jest budowany dzięki licznym interakcjom procesów poznawczych (Dick i in., 2015). W pierwszej kolejności jednak jednostka zostaje wyposażona w sobie właściwy materiał genetyczny, który bezpośrednio wpływa na jej rozwój.

J. Porayski-Pomsta (2023), odnosząc się do obrazu ogólnego rozwoju dziecka, prezentuje model warunków rozwoju mowy i języka. W modelu tym znalazły się dwa elementy, które w sposób pośredni bądź bezpośredni wpływają na „tempo i poziom rozwoju psychofizycznego dziecka”: „wyposażenie genetyczne dziecka” oraz „warunki społeczne (rodzinno-środowiskowe) dziecka: charakter stymulacji, wzory zachowań, system komunikacji” (Porayski-Pomsta, 2023, s. 121). Wskazane wyżej trzy czynniki warunkują z kolei „rozwój możliwości poznawczych (rozwój receptorów i analizatorów oraz struktur mentalnych)”, który rzutować będzie na: „tempo i charakter rozwoju myślenia” i „tempo i jakość akwizycji oraz rozwoju języka i mowy” (Porayski-Pomsta, 2023, s. 121), przy czym dwa ostatnie elementy również oddziałują na siebie. Tak ukazane zależności pozwalają uświadomić sobie ogrom wpływów, jakie mogą stać na drodze rozwoju językowego dziecka.

Najintensywniejszy proces zmian rozwojowych człowieka następuje od poczęcia do pierwszego roku życia, okres ten to czas „budowania fundamentów pod cały dalszy rozwój człowieka” (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2016, s. 123). I choć jest on w dużym stopniu podporządkowany informacji genetycznej przekazanej dziecku, a więc przebiega w określonym, zgodnym z zegarem biologicznym gatunku, porządku, to jednak bez właściwych warunków (wsparcia ze strony opiekunów, odpowiedniej stymulacji) jego naturalne skłonności nie mogą się urzeczywistnić (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2016).

Pierwszy etap rozwoju obejmuje więc okres prenatalny, okres okołoporodowy i niemowlęcy. W psychologii prenatalnej podkreśla się, że „narodziny nie są początkiem życia psychicznego, ponieważ po przejściu ze środowiska wewnątrzmacicznego do zewnątrzmacicznego kontynuowane są te same procesy rozwojowe” (Brzezińska,

Appelt, Ziółkowska, 2016, s. 124). Również w przypadku rozwoju języka mówimy o tzw. *prenatal language learning*. Wszelkie odbierane przez dziecko w łonie matki tony, rytmy i sekwencje mowy pozwalają już w tym okresie nabyć najważniejszych fonetycznych cech języka ojczystego matki (Kumar, Das, Bhattacharya, 2019), których odbiór i ekspresję dziecko rozwija i doskonali po przyjściu na świat. Niemowlęta, zgodnie z modelem *native language magnet*, posiadają zdolność do słuchowego dostrzegania różnic niezależnie od własnych językowych doświadczeń (Kuhl, 2000). Układ nerwowy rozwija się przez cały okres prenatalny, a rozwój ten jest niezwykle intensywny. Polega on na zwiększaniu liczby i jakości powiązań między komórkami nerwowymi w zależności od docierających do niego bodźców. Większość połączeń między wykształconymi wcześniej neuronami powstaje jednak po narodzinach.

J. Trempała pisze: „w chwili urodzenia istnieje około 240 mln połączeń, tzn. dwukrotnie więcej niż 3 miesiące wcześniej, ale dwukrotnie mniej niż 8 miesięcy później” (2017, s. 164). W ten sposób dziecko kończące pierwszy rok życia posiada bardziej rozbudowaną sieć neuronów niż osoba dorosła. Mózg takiego dziecka jest plastyczny, zarazem jednak „najbardziej wrażliwy na wszelkiego rodzaju sytuacje niedoboru” (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2016, s. 129).

Wśród czynników mających negatywny wpływ na kształtowanie się układu nerwowego na najwcześniejszym etapie rozwoju wskazuje się błędy genetyczne oraz czynniki teratogenne, do których zalicza się m.in. choroby matki, oddziaływanie substancji chemicznych, niewłaściwą dietę czy stany emocjonalne matki. Wielkość szkód wywołanych przez te czynniki zależy od ich liczby, rodzaju, intensywności, czasu wystąpienia, odporności matki oraz podatności organizmu dziecka. Na szczęście w wielu przypadkach skutki działania określonych czynników teratogennych nie mają trwałego charakteru¹, a ich następstwa mogą zostać zredukowane dzięki oddziaływaniom środowiskowym (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2016).

Nowo narodzone dziecko jest zdolne do rozróżniania wybranych samogłosek i spółgłosek oraz klasyfikowania dźwięków mowy. Wszelkie wokalizacje pojawiające się w pierwszych miesiącach życia stanowią dźwięki „uniwersalne”, z czasem jednak coraz bardziej przypominają dźwięki, jakie dorastające niemowlę odbiera w swoim otoczeniu. Choć do ich wytwarzania dziecko nie potrzebuje towarzystwa, dowiedziono, że reakcje rodziców na gaworzenie dziecka potęgują ich występowanie (Dick i in., 2015, s. 375). Rozwój komunikacji interpersonalnej niemowlaka nie może się odbywać bez zdolności do inicjowania uwagi drugiego człowieka. To z kolei staje się możliwe m.in. dzięki rozwojowi motorycznemu (Dick i in., 2015).

Rozwój umiejętności językowych dziecka jest skorelowany ze zdolnościami do skupiania uwagi, odbioru bodźców akustycznych, zapamiętywania, rozpoznawania i kategoryzowania oraz z rozwojem emocjonalnym, społecznym i motorycznym (Dick i in., 2015). Wiele przejawianych przez niemowlaki zachowań niewerbalnych stanowi zapowiedź później zdobywanych językowych umiejętności. W tym złożonym procesie wczesnego rozwoju dziecka, na różnych jego poziomach, może dojść do

¹ Negatywnymi skutkami szkodliwych czynników o charakterze trwałym może być na przykład FASD (Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2016).

zakłóceń będących wynikiem długotrwałego oddziaływania niesprzyjających rozwojowi czynników zewnętrznych lub jednostkowych zdarzeń. Niektóre z nich można określić jako trauma rozwojowa.

2. Czynniki wpływające na rozwój jednostki

Otoczająca nas rzeczywistość wpływa na to, w jaki sposób funkcjonujemy i co myślimy. Jesteśmy podatni na to, co nas otacza, i co do nas dociera różnymi drogami. Reakcje natychmiastowe lub konsekwencje wydarzeń nie zawsze są przewidywalne, dlatego po wystąpieniu zagrażającego rozwojowi dziecka wydarzeniu warto podjąć działania wspierające.

Czynniki, których wpływ uwzględnia się podczas omawiania kolejnych stadiów rozwoju dziecka, dzieli się na czynniki wewnętrzne (genetyczne, anatomiczne oraz neuronalne) oraz czynniki zewnętrzne (społeczne, kulturowe i ekonomiczne) (Porayski-Pomsta, 2023). Choć inżynieria genetyczna pozostaje dziedziną rozwijającą się, to jednak dokonywanie zmian w zapisie genetycznym możliwe dotąd było wyłącznie w literaturze science fiction. Inaczej wygląda kwestia czynników anatomicznych (co związane jest z możliwościami, jakie daje nam współczesna medycyna) oraz czynników neuronalnych. Oddziaływania na rozwój sieci neuronalnych są szeroko opisywane, w ostatnim czasie w literaturze wykorzystany został termin „neurośrodowisko”, który oznacza „wzajemne zależności między kształtowaniem się struktur mózgu a ich funkcjonowaniem w reakcjach na bodźce płynące z otoczenia” (Cieszyńska, 2022, s. 178).

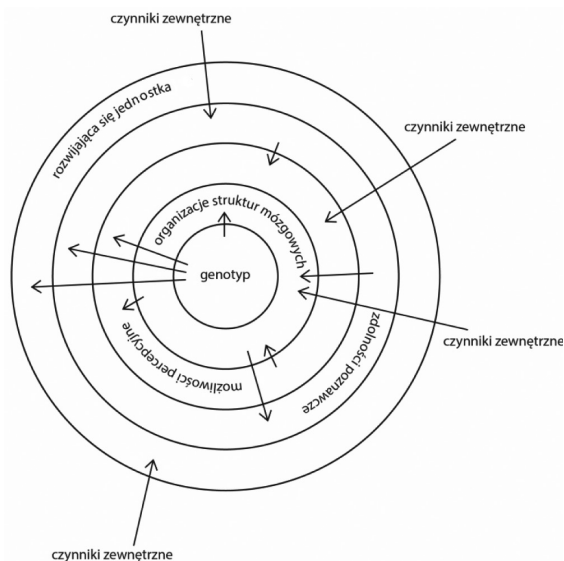
Środowisko, w jakim rozwija się dziecko (nawet środowisko dziecka nienarodzonego), można określić jako „środowisko sprzyjające rozwojowi” lub „środowisko zakłócające rozwój” dziecka. Po przyjściu dziecka na świat zagadnieniem tym można objąć warunki, w jakich dziecko żyje (materialne), jego pozycję w strukturze rodzinnej, społeczny status rodziny czy metody wychowawcze stosowane przez najbliższe otoczenie i metody stymulacji rozwoju (Banaszkiewicz, 2018). Zaznaczyć należy, że zarówno nadmiar, jak i niedostatek bodźców może sprawiać, iż rozwój dziecka będzie przebiegał w niesprzyjających warunkach. Jak wcześniej zostało wspomniane, istnieje szereg czynników teratogennych, które mogą oddziaływać na tworzący się układ nerwowy bardzo wcześnie. „Płód dzieli jakość życia swojej matki” (Gerhardt, 2016, s. 30), pewne doznania wpływają pozytywnie na kształtującą się w łonie jednostkę, inne niestety mogą mieć zgubny wpływ na rozwój układu nerwowego. Przykładem jest oddziaływanie hormonu stresu – kortyzolu. Jak dowodzą badania (Di Pietro i in., 2006), umiarkowany stres kobiety, będącej w prawidłowo przebiegającej ciąży, może działać pobudzająco na kształtujący się układ nerwowy dziecka, przyspieszając proces jego rozwoju. Niestety silny stres lub chroniczne jego odczuwanie może powodować, że do kształtującego się płodu dociera kortyzol. Następstwem tego jest nie tylko obserwowalna z zewnątrz większa drażliwość dziecka po narodzeniu, ale przede wszystkim zbytne pobudzenie ciała migdałowatego i zwiększenie jego objętości, co prowadzić może do powstawania zaburzeń lękowych u dziecka. To niestety nie wszystkie następstwa działania tego hormonu. Z perspektywy terapeuty zajmującego

się rozwojem poznawczym i językowym dzieci należy zaznaczyć, że kortyzol „może zmniejszyć objętość hipokampa (struktury mózgu, która odpowiada za pamięć) oraz zmienić rozmiar ciała modzelowatego, obszaru znajdującego się w środkowej części mózgu, który łączy jego prawą i lewą półkulę” (za: Gerhardt, 2016, s. 32). Wszystkie więc czynniki (hormony, składniki odżywcze, neuroprzekaźniki), które oddziałują na tak wczesnym etapie na rozwój jednostki, mogą spowodować szereg problemów w zakresie rozwoju psychicznego i fizycznego.

Po przyjściu dziecka na świat rozpoczyna się proces wzajemnego poznawania rodziców i dziecka. Jeśli w okresie tym pierwsze potrzeby niemowlaka są zaniebawiane, a więź rodzicielska nie jest właściwie budowana, jego rozwój będzie przebiegał nieprawidłowo (nieharmonijnie, w wolnym tempie) (Brzezińska, Appelt, Ziolkowska, 2016). Wydawać by się mogło, że tak wczesny okres życia dziecka nie ma tak wielkiego znaczenia dla jego późniejszego funkcjonowania. Wiele osób nieświadomie podkreśla, że dzieci nic z tego okresu nie pamiętają. Jednak, jak przekonuje B. Rothschild (2014), ciało pamięta, może nie wszystkie, ponieważ pamięć somatyczna również może „zapomnieć”, ale wiele impulsów, które dzięki zmysłom docierają do układu nerwowego.

Wskazywanie wszystkich czynników, które mogą zaburzyć równowagę rozwijającego się organizmu, lub sytuacji, które sprawiają, że w sposób ciągły nasz układ nerwowy ulega rozregulowaniu, nie jest zadaniem kluczowym. Istotne natomiast wydaje się uświadamianie, jak bardzo złożony i zależny jest proces rozwoju poznawczego i językowego dziecka. Uwzględniając opisany w pierwszej części artykułu model

J. Porayskiego-Pomsty (2023), proponuję w sposób schematyczny tę wielopłaszczyznowość przedstawić.

Rys. 1. Złożoność i zależność rozwoju osobniczego

Źródło: opracowanie własne

Rozwijająca się jednostka w pierwszej kolejności otrzymuje, jak określił J. Poyarski-Pomsta (2023), „wyposażenie genetyczne”. W pewnym stopniu (w jakim?) to ono będzie wpływać na cały rozwój, wszystkie jego elementy. Tworzący się układ nerwowy będzie z kolei miał wpływ na możliwości percepcyjne oraz (dalej) zdolności poznawcze – te zależności działają również w drugą stronę. Dzięki docierającym do dziecka bodźcom pobudzany zostaje układ nerwowy, dzięki czemu powstają nowe połączenia między komórkami nerwowymi.

Na powyższy schemat, w miejsce jednego/ wielu z czynników zewnętrznych, można nałożyć traumę rozwojową, która zaburza procesy rozwoju psychofizycznego i prowadzi do wystąpienia różnych zaburzeń neurorozwojowych, takich jak: „opóźniony lub zaburzony rozwój mowy, niedojrzałość neuromotoryczna (dysfunkcje rozwoju odruchowości), zaburzenia przetwarzania sensorycznego, dysfunkcje przetwarzania słuchowego, zaburzenia z grupy FASD, całościowe zaburzenia rozwoju, nadpobudliwość psychoruchowa, zaburzenia uwagi, swoiste zaburzenia umiejętności szkolnych, swoiste zaburzenia koordynacji ruchowej i dyspraksja” (Klecka, Palicka, 2018, s. 28).

3. Trauma rozwojowa

Trauma w psychologii i psychiatrii jest opisywana jako zdarzenie pozostające „poza zasięgiem zwykłego ludzkiego doświadczenia, które byłoby zauważalnie bolesne prawie dla każdego” (za: Levine, Frederick, 2020, s. 29). W literaturze podkreśla się, że zdarzenie, które określić można mianem „zdarzenia traumatycznego”, wymaga od organizmu ludzkiego większych „zdolności integracyjnych, niż ma dana osoba” (Bartnikowska, Dufner, 2021, s. 72). Z uwagi na inne funkcjonowanie układów nerwowych osób dorosłych, w porównaniu do dzieci, należy odróżnić sytuacje, które są traumatyczne dla jednej i drugiej grupy. Oczywiście nie każde zdarzenie „potencjalnie” traumatyczne wywołuje reakcję traumatyczną. „Doświadczenie traumatyczne oznacza właśnie reakcję organizmu, dla którego dane wydarzenie, okoliczności przekraczały możliwości adaptacyjne, przez co nie mogą być zintegrowane z innymi doświadczeniami” (Bartnikowska, Dufner, 2021, s. 72).

W przypadku osób dorosłych traumę wiąże się z doświadczeniami m.in.: wojen, wszelkiego rodzaju przemocy czy wypadków. Natomiast lista ta poszerza się znacznie, gdy myślimy o dzieciach. Tu dodatkowo wskazuje się:

- uzależnienie rodzica;
- długotrwały pobyt w szpitalu;
- odrzucenie emocjonalne;
- przedwczesny poród (za: Bartnikowska, Dufner, 2021, s. 73).

Za krytyczny okres uznaje się dwa pierwsze lata życia dziecka, w trakcie których do traumy wczesnodziecięcej (rozwojowej) mogą doprowadzić, niekoniecznie wielkie, ale regularne zachowania dorosłych, takie jak choćby zaniedbywanie dziecka²

² Z uwagi na to, że do reakcji traumatycznych mogą prowadzić nie tylko pojedyncze zdarzenia, ale i zdarzenia chroniczne, wyróżnia się dwa typy traumy. Zdarzenia powtarzające się, które wywołują traumatyczne reakcje, rozleglej wpływają na organizm dziecka (Bartnikowska, Dufner, 2021).

(Bartnikowska, Dufner, 2021). Zważywszy na wcześniejsze rozważania dotyczące warunkowania rozwoju poznawczego i językowego dziecka, szczególnie istotne będą kategorie, które określa się jako „wczesna trauma rozwojowa”:

- trauma prenatalna;
- trauma perinatalna;
- trauma postnatalna (za: Klecka, Palicka, 2018, s. 28).

Wydarzenia zagrażające życiu dziecka takie jak wysoka gorączka we wczesnym dzieciństwie, duszenie się, dławienie się, podtopienie, a także wczesna trauma relacyjna³, trauma prenatalna czy perinatalna sprawiają, że układ nerwowy zostaje ekstremalnie pobudzony hormonami stresu, co działa na niego destrukcyjnie. Ten rodzaj traumy określa się jako całościowa aktywacja o dużej intensywności (*global high intensity activation*, GHIA) (Klecka, Palicka, 2018).

„Należy podkreślić, że (...) okres największej wrażliwości na traumę ma miejsce, zanim zaczną działać myślarstwo mózgu dziecka” (Klecka, Palicka, 2018, s. 28). Świadomość tego każe jak najszybciej podejmować działania naprawcze. Dezorientacja, jakiej ulega układ nerwowy pod wpływem traumatycznych zdarzeń, wyklucza możliwość samoregulacji. Innymi słowy, strauumatyzowany układ nerwowy potrzebuje wsparcia, a rozwój poznawczy dziecka staje się zagrożony.

4. Badania nad rozwojem językowym dzieci doświadczonych wczesną traumą

Przeprowadzenie badań dotyczących wpływu traumy rozwojowej na rozwój mowy dzieci z pewnością nie będzie zadaniem łatwym. Liczba czynników, które mogą zakłócić homeostazę układu nerwowego i w wyniszczający sposób oddziaływać na kształtujący się mózg dziecka, jest niezwykle rozległa, a to niejedynie trudności. Czynniki mogą oddziaływać z różnym nasileniem, w różnym czasie, na odmienne organizmy. Do czego więc badania te mogą zmierzać? Po pierwsze pozwolą wskazać grupy ryzyka wystąpienia opóźnień w rozwoju mowy, co równocześnie może skłonić do stworzenia programu stymulacji rozwoju dziecka, które przeżyło traumę rozwojową, ukierunkowanego na budowanie kompetencji lingwistycznej.

Konieczny do przeprowadzenia planowanych badań jest odpowiedni dobór grup badawczych. Jedną z nich stanowić powinny dzieci, których matki doświadczyły traumatycznych doświadczeń, będąc w ciąży, drugą te dzieci, które doświadczyły traumy w pierwszym roku życia. Kluczem do kwalifikowania do określonej grupy musi być odpowiednio przeprowadzony wywiad oparty na założeniach teoretycznych, uwzględniających definicję „traumy rozwojowej”.

³ Trauma relacyjna może być wynikiem odrzucenia, porzucenia, zaniedbania lub zerwania więzi biologicznej (Klecka, Palicka, 2018).

Zakończenie

Intencjonalne czynności człowieka, takie jak zdolności poznawcze i językowe, są kształtowane dzięki pracy całego układu nerwowego, na który oddziałuje środowisko zewnętrzne (Panasiuk, 2016). Codziennność, w której przyszło nam żyć, dla wielu nie jest łatwa, ludzie mierzą się z trudnymi sytuacjami, które odciskają piętno na ich dalszym funkcjonowaniu. Dzieci, które doświadczyły sytuacji, jakie określić należy mianem traumy, we wczesnych etapach rozwoju powinny zostać objęte programami wsparcia – w tym wsparcia logopedycznego. Dzięki temu ich rozwój na dalszych etapach przebiegnie harmonijnie, a osiągnięte przez nie umiejętności nie będą odbiegać od normy.

Anna Solak

Autorka jest doktorem nauk humanistycznych, logopedą, językoznawcą, nauczycielem akademickim związanym z Wydziałem Nauk Społecznych i Sztuki Akademii Nauk Stosowanych w Nowym Sączu. Terapeuta i diagnosta w zakresie logopedii. Jej praca doktorska dotyczyła tempa wypowiedzi dziecięcych

Bibliografia

- Banaszkiewicz, A. (2016). *Akwizycja mowy w pierwszych latach życia*. [w:] K. Kaczorowska-Bray, S. Milewski (red.), *Wczesna interwencja logopedyczna* (s. 72–82). Gdańsk: Harmonia Universalis.
- Bartnikowska, U., Dufner, H. (2021). *Dziecko – trauma, wsparcie i rozwój*. Drogowskazy. Poznań: Wydawnictwo Naukowe FNCE.
- Brzezińska, A., Appelt, K., Ziółkowska, B. (2016). *Psychologia rozwoju człowieka*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Chrzan-Dętkoś, M. (2016). *Rozwój dzieci urodzonych przedwcześnie*. [w:] K. Kaczorowska-Bray, S. Milewski (red.), *Wczesna interwencja logopedyczna* (s. 162–179). Gdańsk: Harmonia Universalis.
- Cieszyńska-Rożek, J. (2022). *Neurośrodowiskowe przyczyny opóźnionego rozwoju mowy w wieku niemowlęcym*. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*, w 29 (49), nr 1, s. 177–196.
- Dick, F., Krishnan, S., Leech, R., Curtin, S. (2015). *Language Development*. [w:] G. Hickok, S. L. Small (red.), *Neurobiology of Language* (s. 373–384). London: Academic Press.
- Di Pietro, J., Novak, M., Costigan, K., Atella, L., Reusing, S. (2006). Maternal psychological distress during pregnancy in relation to child development at age two. *Child Development*, v. 77, nr 3, s. 573–587.
- Gerhardt, S. (2016). *Znaczenie miłości. Jak uczucia wpływają na rozwój mózgu*. Tłum. B. Radwan. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Klecka, M., Palicka, I. (2018). *Trauma rozwojowa u dzieci – perspektywa neurorozwojowa*. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, vol. 17, nr 2, s. 26–37.
- Kuhl, P.K. (2000). *Language, mind, and brain: Experience alters perception*. [w:] M.S. Gazzaniga (red.), *The new cognitive neurosciences* (s. 99–115). Cambridge, MA: The MIT Press.

- Kumar, V., Das, J., Bhattacharya, M. (2019). Neurobiology of Language Development: An Update. *International Journal of Health Sciences and Research*, v. 9, i. 1, s. 256–269.
- Levine, P.A., Frederick, A. (2020). *Obudźcie tygrysa. Leczenie traumy*. Tłum. B. Jarząbska-Ziewiec. Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.
- Panasiuk, J. (2016). *Neurologiczne uwarunkowania rozwoju mowy*. [w:] K. Kaczorowska-Bray, S. Milewski (red.), *Wczesna interwencja logopedyczna* (s. 36–53). Gdańsk: Harmonia Universalis.
- Porayski-Pomsta, J. (2023). *Nasze dziecko mówi. Rozważania o rozwoju mowy dziecka*. Gdańsk: Harmonia Universalis.
- Ogińska-Bulik, N., Juczyński, Z. (2010). *Rozwój potraumatyczny – charakterystyka i pomiar*. *Via Medica*, t. 7, nr 4, s. 129–142.
- Rothschild, B. (2014). *Ciało pamięta. Psychofizjologia traumy i terapia osób po urazie psychicznym*. Tłum. R. Andruszko. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Steuden, S., Janowski, K. (2016). *Trauma – kontrowersje wokół pojęcia, diagnoza, następstwa, implikacje praktyczne*. *Roczniki Psychologiczne*, XIX, 3, s. 549–565.
- Trempała, J. (red.), (2017). *Psychologia rozwoju człowieka: podręcznik akademicki*. Warszawa: PWN.